

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

กระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีมากขึ้นในปัจจุบันทำให้มีการกล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มากขึ้น อุทยานแห่งชาติจัดว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการมาเที่ยวชมธรรมชาติและได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เนื่องมาจากปัจจัยและเงื่อนไขทางอุปทานหลายๆ อย่าง ที่อำนวยความสะดวกให้การท่องเที่ยวเป็นไปได้ กล่าวคือ อุทยานแห่งชาติเป็นแหล่งธรรมชาติที่มีสิ่งดึงดูดใจให้เข้ามาเที่ยวชมและศึกษาหาความรู้ นักท่องเที่ยวสามารถได้รับทั้งความรู้และความเพลิดเพลินไปพร้อมๆ กัน (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542) การประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย โดยจัดระดับศักยภาพตามลักษณะของทรัพยากรที่เน้นความสำคัญของระบบนิเวศในพื้นที่ ความมีเอกลักษณ์ ความเป็นท้องถิ่นเดิมแท้ ความดึงดูดใจการท่องเที่ยว และการจัดการเชิงนิเวศ พบว่าแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูงและเหมาะสมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศมี 615 แห่ง ส่วนใหญ่เป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำตก ป่าไม้ และเกาะ ซึ่งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ (กองวางแผนโครงการ, 2540)

อุทยานแห่งชาติภูจองนายอย จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอุทยานแห่งชาติที่ได้รับการประกาศในราชกิจจานุเบกษามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นอันดับที่ 53 ของประเทศไทย สภาพพื้นที่มีความหลากหลายของป่าไม้และธรรมชาติที่ยังบริสุทธิ์ มีพื้นที่ประมาณ 428,750 ไร่ ประกอบด้วยสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจหลายแห่งที่สำคัญคือ

- พลาญกงเกวียน มีลักษณะเป็นลานโล่ง มีหินก้อนใหญ่ที่เกิดจากการกัดกร่อนทางธรรมชาติตั้งอยู่ทั่วไป
- พลาญป่าชาด ลานหินกว้างมีต้นชาดขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น บริเวณนี้เป็นแหล่งรวมพันธุ์ไม้ดอกเล็กๆ นานาชนิด โดยเฉพาะช่วงรอยต่อของฤดูฝนกับฤดูหนาวประมาณเดือนตุลาคมถึงมกราคมจะพบดงดอกไม้สวยงามหลากสี เช่น ฝ่ายป่า กระดุมทอง ดุสิตา สร้อยสุวรรณา หยาดน้ำค้าง เปรียบเสมือนพรมในทุ่งกว้าง
- แก่งสามพันปี เป็นร่องน้ำลำธารหินอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 300 เมตร ด้วยความเหมาะสมของอุณหภูมิและความชื้นของบริเวณนี้จึงทำให้สามารถพบสนสามพันปี

(*Dacrydium elatum*) ขึ้นอยู่เป็นหย่อมรายรอบแก่ง ปกติสนชนิดนี้จะขึ้นที่ระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลมากกว่า 1,000 เมตร เช่น ที่อุทยานแห่งชาติภูกระดึง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง นอกจากนี้ยังพบต้นจอง หรือ พุงทะลาย (*Scaphium macropodum* Beaum.) ขึ้นกระจายอยู่ทั่วไป อันเป็นที่มาของชื่อภูจอง ซึ่งหมายถึงภูเขาที่เป็นแหล่งของต้นจอง

- น้ำตกห้วยหลวง เป็นน้ำตกที่สูงที่สุดในอีสานใต้ มีความสูงประมาณ 45 เมตร พื้นล่างเป็นหาดทรายขาวดูสะอาดทะเล สามารถลงเล่นน้ำได้ ทำให้มีความสวยงามแตกต่างไปจากน้ำตกอื่นๆ

- แก่งศิลาทิพย์ แก่งน้ำขนาดใหญ่ ลำธารห้วยหลวงไหลผ่านลานหินที่ลดระดับลงเกิดเป็นชั้นน้ำตกขนาดเล็กสวยงามที่กลางลำธาร พลังของสายน้ำทำให้เกิดเป็นโพงหลุมขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกันไป

- จุดชมวิวกุหลาบ มีลักษณะทางธรณีวิทยาที่น่าสนใจ คือ เป็นภูเขาหินทรายที่ประกอบไปด้วยลานหินปุ่มซึ่งเกิดจากการกัดกร่อนทางธรรมชาติทำให้มีสีและลักษณะแปลกสวยงามเหมือนที่พบที่อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า จังหวัดเพชรบูรณ์ นอกจากนี้ ทางทิศตะวันออกติดชายแดนประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวยังมีโขดหิน ชะง่อนผา และผนังหินที่สวยงาม เป็นสถานที่สำหรับชมทะเลหมอกและพระอาทิตย์ขึ้นในยามเช้า

- สามเหลี่ยมมรกต เขตแดนรอยต่อของสามประเทศ คือ ไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และกัมพูชาประชาธิปไตย เป็นจุดที่มีการสู้รบกันในอดีต และเมื่อปี พ.ศ. 2535 รัฐบาลของทั้งสามประเทศได้มีการสร้างศาลาตรีมุขขึ้น

- น้ำตกแก้งแม่ฟ้าหลวง เป็นน้ำตกที่สวยงาม มีความสูงประมาณ 15 เมตร และบริเวณนี้จะมีผีเสื้ออาศัยอยู่มากมายหลายชนิด

นอกจากนี้ ผืนป่าของอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยยังเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยที่สำคัญของสัตว์ป่าหลายชนิด จากการสำรวจการดำรงชีวิตและแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ณ อุทยานแห่งชาติภูจองนายอยของ Stephen D. Ling และ คณะ (1999) แห่งมหาวิทยาลัยเคมเบริดจ์ ประเทศอังกฤษ เมื่อปลายเดือนธันวาคม 2541 - มกราคม 2542 คณะสำรวจได้พบสัตว์ป่าท้องถิ่นนานาชนิด เช่น ไก่ฟ้าพญาลอ เขี้ยวปีกแดง นกโกลิโกไล นกเงือกกรามช้าง นกกางเขน นกขุนทอง โดยรวมแล้วมีสัตว์ป่าทั้งสิ้นกว่า 158 ชนิด ที่เคยได้รับการยืนยันว่าอยู่อาศัยในอุทยานแห่งชาติภูจองนายอย และยังมีสัตว์ป่าที่ถูกรับพบใหม่อีกกว่า 60 ชนิด และคณะสำรวจได้พบชะนีมงกุฎ ลิงกัง เม่นใหญ่เผงคอยาว นิ่ม สุนัขจิ้งจอก และกวาง ทั้งนี้ ข้อมูลจากรายงานการสำรวจข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการจัดการอุทยานแห่งชาติภูจองนายอย (อึ้งใน วินัย โสภณวัฒน์, 2543)

ของกรมป่าไม้ ได้ยืนยันถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าที่พบในพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูจองนายอยเช่นกัน

แม้ว่าอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยจะมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่เนื่องจากมีอาณาเขตด้านทิศตะวันออกกว่า 70 กิโลเมตรทอดยาวติดกับชายแดนประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและกัมพูชาประชาธิปไตย ซึ่งมีประวัติศาสตร์เคยเป็นสมรภูมิแห่งการต่อสู้มาก่อน พื้นที่บางบริเวณจึงมีกัมพูชาเปิดหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้เป็นข้อจำกัดที่สำคัญต่อการพัฒนาในด้านต่างๆ ประกอบกับพื้นที่ความรับผิดชอบของอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยมีอยู่กว้างขวางถึง 4 แสนกว่าไร่ แต่มีอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานบริหารจัดการอยู่อย่างจำกัดและไม่เหมาะสม กล่าวคือ มีข้าราชการเพียงคนเดียวคือหัวหน้าอุทยานแห่งชาติ นอกจากนั้นเป็นลูกจ้างประจำ จำนวน 11 คน และลูกจ้างชั่วคราวรายวันประมาณ 80 คน โดยมีภารกิจที่สำคัญคือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การป้องกันและปราบปรามการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและการล่าสัตว์เป็นหลัก ดังนั้น กิจกรรมด้านการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวจึงถูกจัดให้ปฏิบัติอยู่ในลำดับหลังๆ เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้งานด้านการท่องเที่ยวของอุทยานแห่งชาติแห่งนี้ช้ากว่าที่ควรจะเป็น

ปัจจุบันอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยกำลังพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น บ้านพัก ห้องสุขา ลานจอดรถ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทั้งประเภทที่เดินทางมาท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนเพียงอย่างเดียว ตลอดจนนักเรียน นักศึกษา กลุ่มเยาวชนที่มาเข้าค่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมจากพื้นที่จริง ซึ่งคาดว่าในอนาคตจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมายังอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยเห็นได้จากเมื่อสี่ต่อต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรายการโทรทัศน์และนิตยสารนำเสนอสารคดีแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวของอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยทำให้มีนักท่องเที่ยวที่ได้รับทราบข้อมูลให้ความสนใจและเดินทางมาเที่ยวชมกันมากขึ้น นอกจากนี้ คณะครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา และเยาวชน ที่เคยมาเข้าค่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้นำความรู้ ประสบการณ์ และความประทับใจที่ได้รับไปเผยแพร่ให้ผู้อื่นทราบ จึงทำให้หน่วยงานต่างๆ ให้ความสนใจให้อุทยานแห่งชาติภูจองนายอยจัดกิจกรรมเข้าค่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด

จากการที่อุทยานแห่งชาติภูจองนายอยมีความหลากหลายทางชีวภาพและมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเป็นแหล่งรวมของพรรณไม้ สัตว์ป่านานาชนิด รวมทั้งมีทัศนียภาพที่สวยงามตามธรรมชาติหลากหลาย เหมาะแก่การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามนโยบายของกรมป่าไม้ที่สนับสนุนให้อุทยานแห่งชาติทุกแห่งดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ในรูปแบบต่างๆ ตามสภาพพื้นที่ แต่การดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหากมีการจัดการที่ไม่เหมาะสมกับศักยภาพและแนวทางที่ถูกต้องแล้วจะทำให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศ ฉะนั้นจึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาว่าอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยมีศักยภาพมากน้อยเพียงใด และมีแนวทางปฏิบัติต่อการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปแบบใด โดยจะทำการศึกษาดูตามแนวทางของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทยได้ทำการศึกษาเรื่อง การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (2542) เสนอต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยศึกษาครอบคลุมองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ได้แก่ องค์ประกอบด้านพื้นที่ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ องค์ประกอบด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน องค์ประกอบด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นสิ่งแวดล้อมศึกษา และองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งดำเนินการศึกษาหาแนวทางในการพัฒนาอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้วยการนำหลักการและแนวทางการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติ มาประยุกต์เข้ากับแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หลักการและนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผสมผสานกับความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูจองนายอย ประชาชนในท้องถิ่น และนักท่องเที่ยว ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการพัฒนาอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางดำเนินการกับอุทยานแห่งชาติอื่น เพื่อให้สามารถบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติให้เหมาะสม อันจะนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาศักยภาพของอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1.2.2 เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษานี้ได้กำหนดศึกษาในพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติภูจองนายอย ตั้งอยู่ในท้องที่อำเภอภูธรริก อำเภอนาจะหลวย และอำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี มีเนื้อที่ประมาณ 428,750 ไร่

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา เนื้อหาที่กำหนดศึกษาครอบคลุมประเด็นต่างๆ ดังนี้

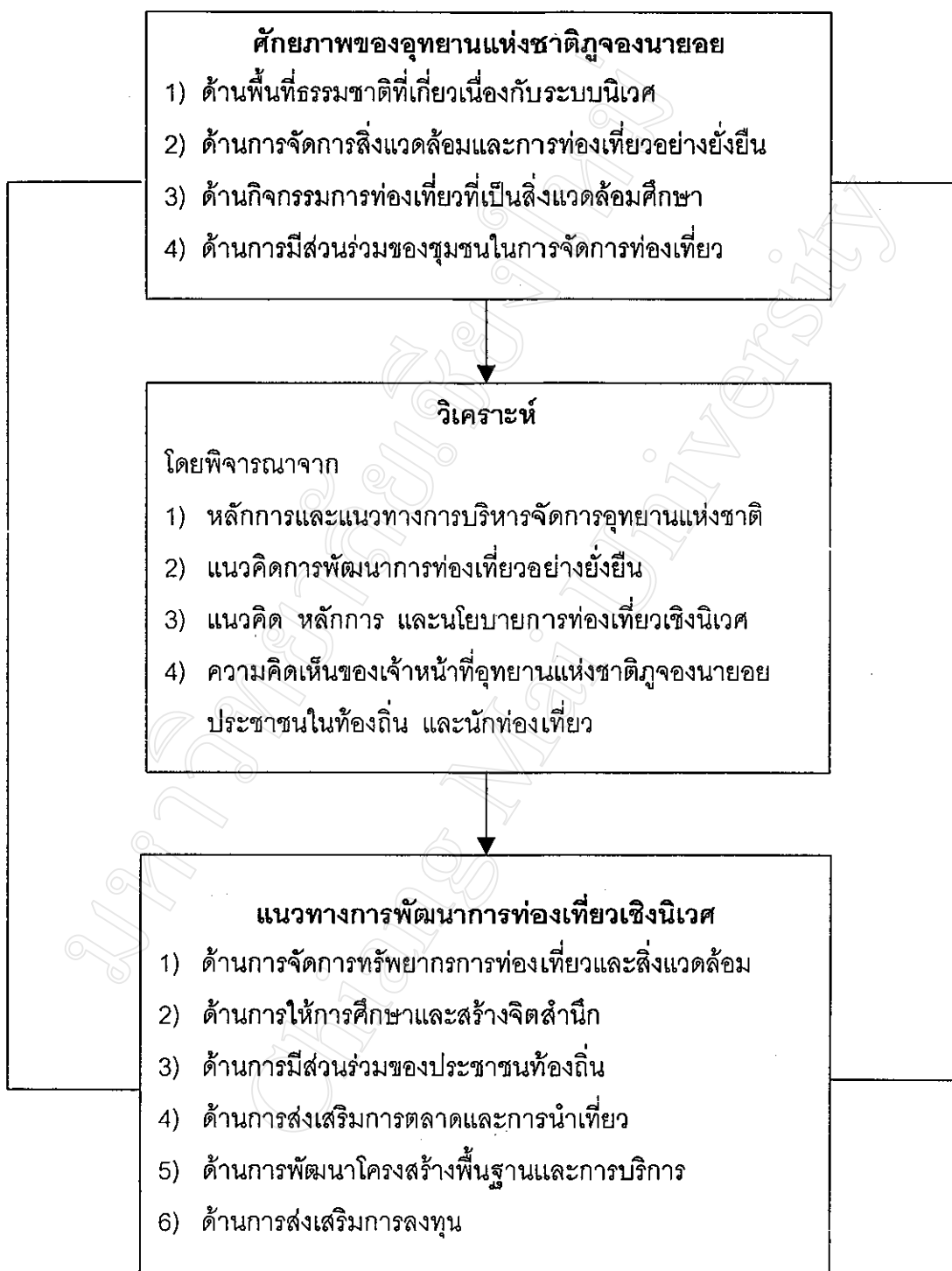
1. ศึกษาหลักการและแนวทางการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติ
2. ศึกษาแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
3. ศึกษาแนวคิด หลักการ และนโยบายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
4. วิเคราะห์ศักยภาพของอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว

เชิงนิเวศ ครอบคลุมองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ องค์ประกอบด้านพื้นที่ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ องค์ประกอบด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน องค์ประกอบด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นสิ่งแวดล้อมศึกษา และองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว

5. ศึกษาหาแนวทางในการพัฒนาอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตามนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 6 ด้าน คือ ด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม การให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก การมีส่วนร่วมของชุมชน การส่งเสริมการตลาดและการนำเที่ยว การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการบริการ และด้านการส่งเสริมการลงทุน

1.4 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ผู้ศึกษาได้กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาโดยอาศัยแนวคิดการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติ การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หลักการและนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังปรากฏในแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

ศักยภาพ หมายถึง ความพร้อมและความสามารถของเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูจอง-นายอยที่นำแนวคิดและหลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไปใช้ในการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ในที่นี้ จะพิจารณาความพร้อมในเรื่องการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ การท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวที่มีการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา และการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

การบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติ หมายถึง กระบวนการดำเนินการอย่างเป็นระบบในการป้องกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของอุทยานแห่งชาติ โดยอาศัยบุคลากร งบประมาณ อุปกรณ์ที่มีอยู่ และการประสานงาน เพื่อให้อุทยานแห่งชาติเป็นแหล่งที่สามารถอำนวยความสะดวกสูงสุด ทั้งในด้านการอนุรักษ์ การศึกษาค้นคว้าวิจัย และการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจของประชาชน โดยมีแผนการจัดการและนโยบายเป็นเครื่องมือในการดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จ

นโยบายด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง หลักการพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และนโยบายด้านต่างๆ ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 6 ด้าน

เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ หมายถึง บุคลากรซึ่งรวมข้าราชการ ลูกจ้างประจำ และลูกจ้างชั่วคราวรายวันของอุทยานแห่งชาติภูจองนายอย

ประชาชนในท้องถิ่น หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่หมู่ที่ 3 และ หมู่ที่ 15 บ้านแก้ง-เรื่อง ตำบลนาจะหลวย อำเภอนาจะหลวย จังหวัดอุบลราชธานี

นักท่องเที่ยว หมายถึง ผู้ที่เดินทางมาท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติภูจองนายอย ทั้งประเภทเดินทางมาท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนเพียงอย่างเดียว และนักเรียน นักศึกษา กลุ่มเยาวชน ที่มาเข้าค่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

แนวทางการพัฒนา หมายถึง นโยบายและกลยุทธ์ที่จะเป็นแผนในการพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้กับอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยในด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม การให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น การส่งเสริมการตลาดและการนำเที่ยว การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการบริการ และด้านการส่งเสริมการลงทุน